

відповідальними [4], цінують чесність [5], життєрадісність [6] і намагаються стати вихованими [7]. Це помірковані раціоналісти [8], які затискають свої почуття у лещата (самоконтроль – 9, чуйність – 17). Широта поглядів і ефективність у справах [11] поєднується у них з помірною дисциплінованістю [12] і обмеженою терпимістю [13]. Вони не заціклені на акуратності [14] і високи запити поки що їх не дуже хвилюють [15]. Як засвідчили індивідуальні бесіди, уявлення про толерантність часто не поєднується з принциповістю (непримиренність до недоліків у собі та інших). У зв'язку з цим зазначимо, що хоча терпимість переважно сприймається як позитивна якість, але виправдано це далеко не завжди. Наприклад, вимогливість (але не прискіпливість!) – це вияв небайдужості (батьків, керівника, вчителя) до якості і стилю поведінки індивіда (дитини, підлеглого, учня). Отже, певна міра інтолерантності необхідна. Важливо, щоб це не була інтолерантність до таких особливостей індивіда, яких він об'єктивно змінити не може (зовнішність, вік, національність тощо).

З огляду на отримані дані можна констатувати, що толерантність як моральна і світоглядна цінність тематизована у свідомості студентів ще не достатньо. Щоб справляти належний вплив на формування професійно важливої якості терпимості майбутнього вчителя, а відтак потрібна активна робота з дослідження механізмів функціонування і шляхів розвитку цього феномену.

Використана література:

1. Рикер П. Герменевтика. Этика. Политика. – М., 1995.
2. На пути к толерантному сознанию / Под ред. А. Г. Асмолова. – М.: Смысл, 2000.

Аннотація

В статье рассматривается место толерантности в системе ценностей и ценностных ориентаций студентов педвузов. Исследуются особенности содержательно – смысловой характеристики толерантности в связи с личностными установками будущих учителей.

Гребенюк Т.М.

ВИВЧЕННЯ ВПЛИВУ ДОСВІДУ СПІЛКУВАННЯ НЕЗРЯЧИХ СТУДЕНТІВ ЗІ ЗРЯЧИМИ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ЇХ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ

Соціально-психологічна адаптація особистості розглядається у двох аспектах: дидактичному (приспосування до нової системи навчання, його змісту, методів, форм) і соціально-психологічному (входження до нового колективу, налагодження міжособистісних стосунків, знайомство з нормами і цінностями цього колективу).

В контексті нашого дослідження особливо важливого значення, в процесі соціально-психологічної адаптації інвалідів по зору до умов навчання в інтегрованій

групі студентів, набуває розвиток комунікативних навичок (І. Г. Сумарокова, Г. В. Нікуліна та ін.).

Структурою нашого дослідження передбачено вивчення питання про наявність у студентів-інвалідів по зору досвіду спілкування зі зрячими до моменту вступу у Вуз і його вплив на процес соціально-психологічної адаптації в інтегрованій групі студентів, а саме на встановлення нових дружніх стосунків.

Дослідження, проведені у тифлопсихології показали, що вік, рівень освіти, ступінь і час порушення зору впливають на особливості різних соціальних установок незрячих, на спілкування зі зрячими (А. А. Суславічус). Дослідження Є. П. Синьової, показали вплив цих факторів на зміст і структуру взаємовідношень інвалідів по зору в умовах діяльності в навчально виробничих колективах УТОСу. Таким чином, можна передбачити, що ці фактори впливають і на соціально-психологічну адаптацію інвалідів по зору до умов інтегрованої групи вузу.

З цією метою було проведено анкетування, в ході якого ми зібрали дані про групу інвалідності, час порушення зору, тип школи в якій навчався реципієнт (школа сліпих, слабозорих, загальноосвітня) та наявність зрячих друзів під час навчання в школі. Учасниками експерименту були студенти-інваліди по зору інтегрованої групи тифлопедагогів Інституту корекційної педагогіки та психології НПУ імені М. П. Драгоманова. В експерименті брали участь 64 студенти-інваліди по зору.

В ході нашого дослідження було встановлено, що серед студентів-інвалідів по зору, які навчаються на спеціальності тифлопедагогіка більше інвалідів I групи, з них переважна більшість мають порушення зору в ранньому віці (а значить і великий досвід життя і діяльності без використання зору), проте переважна більшість (98% та 93%) набували цей досвід в умовах спеціалізованого навчального закладу і не мають досвіду навчальної діяльності поруч зі зрячими. Отже, значна частина досліджуваних (приблизно 96%) зі вступом до університету різко змінили середовище існування, а саме, школу-інтернат на інтегрований вищий освітній заклад, і безперечно, відчують ускладнення в процесі адаптації.

Для вивчення досвіду спілкування учнів шкіл сліпих та слабозорих зі зрячими та його залежність від стану зору ми провели анкетування, яке було направлене на вивчення позашкільних комунікацій. Експеримент проводився на базі школи-інтернату № 5 для сліпих дітей, школи-інтернату № 11 для слабозорих дітей м. Києва та школи-інтернату для слабозорих дітей м. Боярка. У анкетуванні взяли участь 86 учнів старших класів названих шкіл.

Аналіз результатів дослідження показує, що учні школи-інтернату для сліпих дітей переважно не мають друзів поза межами школи, лише 50% з них мають знайомих поза межами школи. В свою чергу близько 23% учнів школи слабозорих мають одного та декількох друзів поза межами школи і у 52% є знайомі.

Щодо участі сліпих учнів в гуртках поза межами школи, встановлено, що вони їх не відвідують і відповідно таких друзів у них немає. З числа слабозорих учнів 52%

відвідують такі гуртки і мають там знайомих і друзів. Це свідчить, по-перше, про більші можливості слабозорих старшокласників у орієнтуванні і пересуванні у широкому соціальному просторі та про досить високу забезпеченість слабозорих учнів цією формою позакласної роботи в школі-інтернаті.

Вивчався вплив наявності захоплень, типу хобі, на встановлення дружніх стосунків. 50% учнів школи сліпих мають хобі і мають друзів з таким самим захопленням в школі-інтернаті. Серед слабозорих учнів 46% мають друзів по хобі також всередині своєї школи-інтернату. До того ж, важливо відмітити, що 96 % учнів школи сліпих і 89 % школи слабозорих підкреслюють дружні стосунки зі своїми батьками.

Отже, результати дослідження дозволили нам передбачати, що підлітки з вадами зору мають незначний досвід спілкування зі зрячими однолітками. Звуженість соціальних контактів дітей з вадами зору у шкільні роки, недостатнє спілкування зі зрячими ровесниками в подальшому може призвести до виникнення між ними і зрячими певного бар'єру. Люди з глибокими порушеннями зору, особливо тотально сліпі, відчувають комунікативні проблеми в товаристві зрячих, причиною цього може бути загострена фіксація уваги на своєму зоровому дефекті, зростає невпевненість у внутрішніх силах і навіть з'являється страх перед спілкуванням і як результат намагання уникати контактів зі зрячими. Для підтвердження цієї думки, ми використали експрес-анкету. Перша частина якої була направлена на вивчення досвіду дружнього спілкування студентів-інвалідів по зору, а друга – на вивчення стану встановлення нових дружніх стосунків в інтегрованій групі студентів першого курсу Інституту корекційної педагогіки та психології (анкетування студентів проводилось через 2 місяці після початку навчання у Вузі).

Так, за результатами анкетування, у 62 % інвалідів по зору I групи і у 78 % інвалідів по зору II групи є близький друг. Дані нашого анкетування перебиваються з даними В. Андреяускене і В. Андріяускаса. В їх дослідженнях серед п'яти з половиною тисяч опитаних ними дорослих сліпих і слабозорих 42 % не мають ні одного близького друга, 20,1% – мають одного, решта – від двох до п'яти близьких друзів. Таким чином, отримані нами дані доповнюють і підтверджують наявність дефіциту особистісно-емоціонального спілкування у осіб з порушеним зором.

До того ж, наш експеримент проводився на іншому контингенті, а саме студентському і показав ненабагато краще положення студентів-інвалідів у сфері міжособистісних стосунків ніж дорослих сліпих і слабозорих. Це ми пов'язуємо з тим що більшість з них все ще вважають своїми найкращими друзями однокласників. Близько 76 % студентів – інвалідів I курсу вказали на те, що їх пов'язувало з друзями саме навчання у школі-інтернаті, 14% вказали на наявність спільних інтересів (таких як відвідування гуртків, любов до музики тощо) і лише 5% вказали, що у них є друзі з якими вони живуть поряд.

Однак зі вступом до Вузу спостерігається втрата старих вже налагоджених роками міжособистісних стосунків. Так, на запитання, нашої анкети: „Чи продовжуєте Ви спілкуватися зі своїми старими друзями?” лише 13% інвалідів по зору I групи і 42% інвалідів II групи по зору дали позитивні відповіді. Вони пов'язують це з тим, що значна частина їхніх старих друзів була саме в школі-інтернаті і зі вступом до Вузу звичайно зв'язки з такими друзями вони втратили через неможливість з ними зустрічатись. Значно більша кількість людей з інвалідністю II групи, які продовжують спілкування з однолітками, порівняно з інвалідами I групи, свідчить про суттєвий вплив глибини порушення зору на організацію спілкування у самостійному житті.

Метою нашого дослідження було також встановлення фактів про причини і кількість дружніх стосунків студентів з порушеним зором зі зрячими студентами. В ході нашого анкетування ми встановили, що лише 2% студентів-інвалідів по зору I групи мали друзів серед зрячих однолітків. Цей факт не викликає ні у кого здивування, адже в умовах школи-інтернату це майже неможливо, а самостійне визначення сліпими дітьми друзів серед зрячих обмежується через труднощі просторового орієнтування, мобільності та наявності у них вторинних відхилень у особистісному розвитку, які виникають ще в дошкільному віці (інфантильність, аутизм), а надалі (за даними Г. А. Буткіної, яка вивчала особистісні позиції сліпих, які ускладнюють їм процес сприятливої індивідуальної адаптації в умовах самостійного трудового життя в середовищі зрячих) життєва позиція ізоляції. В свою чергу, серед студентів-інвалідів II групи, частка тих, які мали зрячих друзів є значно більшою – 23%, що пояснюється зменшенням проблематичності встановлення дружніх зв'язків через виникнення названих вище вторинних відхилень.

Незначний досвід спілкування інвалідів по зору зі зрячими однолітками під час навчання в школі безперечно ускладнює процес налагодження нових міжособистісних стосунків в інтегрованій групі студентів, на що вказують нам дані другої частини нашої анкети. Так, у всякому разі на початку навчання у Вузі – домінуюча частина опитаних студентів інвалідів I групи (85%) та II групи (72%) по зору стверджували, що у них не з'явилося нових друзів в університеті. Ми намагалися з'ясувати причини виникнення дружніх стосунків у решти студентів – інвалідів по зору. У більшості випадків (84% інвалідів по зору I групи) це пов'язано з наданням допомоги у всіх справах з боку зрячих, 11% – поєднує їх спільне проживання в гуртожитку і лише 5% наявність спільних інтересів (участь у науковому гуртку, спільні музичні інтереси тощо). В свою чергу, серед студентів інвалідів II групи по зору, частка тих, які мають спільні інтереси значно вища – 17%, 38% мають друзів, які разом з ними проживають в гуртожитку і 45% мають друзів, які допомагають їм у всіх справах.

В ході анкетування ми також намагалися з'ясувати, які труднощі в спілкуванні зі зрячими студентами відчують інваліди по зору. З'ясовано, що лише у 31%

інвалідів по зору I групи не виникає ніяких труднощів під час спілкування зі зрячими, 26 % стверджують, що зрячі студенти не такі, як вони і безперечно у них виникають проблеми в процесі налагодження міжособистісних стосунків (в першу чергу вини виділяють саме неможливість візуального контролю процесу спілкування), 6% не хочуть себе нікому нав'язувати і 37% респондентів вважають, що їх не розуміють зрячі одногрупники. З числа інвалідів по зору II групи більшість респондентів 65% – стверджують, що у них не виникає ніяких труднощів в процесі спілкування зі зрячими студентами. Те, що зрячі студенти зовсім не такі, як вони вважають лише 7%, а вказують на те, що їх не розуміють – 11%, 17% студентів-інвалідів по зору II групи не хочуть нікому себе нав'язувати в процесі спілкування і через те самі уникають зрячих.

За результатами нашого анкетування можна наполягати на думці про те, що існує пряма залежність встановлення нових дружніх стосунків від глибини порушення зору студента. Ця залежність пов'язана з цілим рядом вторинних симптомів, викликаних сліпотою, а саме: недорозвиток комунікативних вмінь, аутичні тенденції, неадекватна самооцінка. Безсумнівно, що ця частина студентів інтуїтивно або осмислено відчуває свої проблеми адаптації в інтегрованому колективі. З іншого боку – зрячі студенти побоюючись випадково їх чимось образити – уникають. З числа слабозорих студентів 40% не знайшли нових друзів. Їх психологічний стан також можна вважати занепокоїливим, таким, що вимагає додаткового вивчення з використанням достовірних методик.

Використана література:

1. Буткина Г.О. Некоторые виды затруднения социально-психологической адаптации взрослых слепых // Дефектология. – М., 1977. – № 7.
2. Комп'ютерні технології та вища освіта людей з особливими потребами: Дистанційне навчання в системі соціально-трудової реабілітації. Збірник наук. доп. і ст. / Уклад. Л. В. Коваленко. – К.: Вища шк., 2002. – 255. С. 5.
3. Синьова Є.П. Тифлопсихологія. – Київ: ВО УФЦ – БФ «Візаві», 2002. – 296 с.

Анотація

В статті дані результати дослідження опыта общения студентов-инвалидов по зрению со зрячими до момента вступления в ВУЗ и его влияние на процесс социально-психологической адаптации в интегрированной группе студентов- тифлопедагогов Института коррекционной педагогики и психологии НПУ имени М.П. Драгоманова.